

Ecclesia semper reformanda

Szabó
Ferenc SJ

*Változások a katolikus egyházban**

Protestáns testvéreink 2017-ben emlékeznek a reformáció kezdetének 500. évfordulójára. Emlékezzünk egy „mér-földkörre” a fél évszázad óta kibontakozott ökumenikus párbeszédben: 1999. október 31-én írták alá ünnepélyesen Augsburgban *a megigazulás tanításáról szóló evangélikus–római katolikus Közös nyilatkozatot*.¹

Ezen a napon, a déli Úrangyala-ima alkalmával II. János Pál így méltatta a történelmi eseményt: „Mér-földköről van szó a keresztyének közötti teljes egység visszaállításának nem könnyű útján. Így magáért beszél, hogy ezt a mér-földkövet éppen abban a városban teszik le, ahol 1530-ban az Ágostai hitvallással (*Confessio Augustana*) a lutheri reformáció története döntő ponthoz érkezett. [...] A dokumentum értékes hozzájárulás a történelmi emlékezet megtisztításához és a közös tanúságtételhez.” (KNy 106)

Az egyháztörténelem során több korszakban elindultak reformtörekvések: így például a clunyi reformok a 10. és 11. században, majd a reneszánsz korszak utáni reformáció idején, a 16. századi trentói zsinattal, a 20. században pedig a II. vatikáni zsinattal (1962–1965).

Mindjárt a Luther által meghirdetett reform elején, a holland reformpápa, VI. Adorján (csupán egy évig szolgált: 1522–1523) levelet írt Chierigati pápai követnek, aki azt 1522. november 25-én olvasta fel a Nürnbergi diétán. Ez az irat megdöbbentő képet fest az akkori egyházi állapotokról:

„Szabadon elismerjük, hogy Isten az Egyház üldöztetését az emberek, különösen pedig a papok és főpapok bűnei miatt engedte meg. [...] Tudjuk, hogy még a Szentszéknél is számos év óta sok gyalázatos vétet követtek el: visszaélés a szent dolgokkal, a parancsolatok áthágása, úgyhogy mindez botrányba torkollott. Nincs mit csodálkozni azon, hogy a betegség áterjedt a fejtől a test tagjaira, a pápáktól a prelátusokra. Mi valamennyien, prelátusok és egyháziak, letértünk az igazságosság útjáról. Már régóta senki sem cselekszi a jót, ezért mindnyájunknak imádnunk kell Istent, meg kell alázkodnunk előtte; mindegyikünknek meg kell vizsgálnia, miben bukott el, és szigorúbban kell magát vizsgálnia, mintsem azt majd Isten teszi a harag napján. Következéleg te megígéred nevünkben [ezt a nunciushoz intézi a pápa], hogy minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy elkezdjük a római [pápai] udvar megjavítását, ahonnan talán a baj származott; onnan jön az orvoslás, minthogy a betegség is onnan jött.”²

* A szerző *Krisztus megújuló Egyháza* című előadásorozatának első alkalmán, 2014. január 27-én a budapesti Párbeszéd Házában elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ *Az evangélikus–római katolikus Közös nyilatkozat a megigazulás tanításáról és ünnepélyes aláírásának dokumentumai*. Evangélikus Sajtóosztály – Szent István Társulat, Budapest, 2000. (KNy)

² SESBOÜÉ 1990, 30. o. További hivatkozás: BROSSE–LECLER–HOLSTEIN–LEFEBVRE 1975, 168–169. o.

Megdöböntő vallomás! A tragédia az, hogy ez csupán VI. Adorján pápa bűnvallomása volt, amelyet *nem követett gyorsan az Egyház megtérése*. A katolikus reformok – válaszként a reformációra – majd a hosszú évekig tartó trentói zsinat (1545–1563) rendelkezései nyomán kezdődtek el.

440 évvel Adorján pápa vallomása után VI. Pál pápa, a II. vatikáni zsinat második ülészakának megnyitása-kor (1963. szeptember 29.), amikor köszöntötte a különvált egyházak és egyházi közösségek zsinati megfigyelőit, a következőket mondta: „Ha az elszakadás okai között nekünk is lehet vétket betudni, alázatosan bocsánatot kérünk Istentől, és kérjük a megbocsátást testvéreinktől is, akik úgy éreznék, hogy megsértettük őket. És ami minket illet: mi is készek vagyunk megbocsátani azokat a sértéseket, amelyek a katolikus Egyházat érték, és elfelejteni a fájdalmakat, amelyeket elszenvedett a viszályok és elszakadások hosszú sorozata alatt. A mennyei Atya fogadja el mostani nyilatkozatunkat, és vezessen vissza mindnyájunkat az igazán testvéri békéhez.”³

VI. Pál, kevéssel e bocsánatkérés után, a Szentföldön a kiengesztelődés békecsókját váltotta Athenagorasz ökumenikus pátriárkával, és feloldották az ezeréves kölcsönös kiközösítést. A II. vatikáni zsinattal (főleg a vatikáni Egységitikárság működése révén) felgyorsult az ökumenikus párbeszéd.⁴

Az Egyházzól szóló zsinati konstitúció (Lumen Gentium)

A II. vatikáni zsinat (1962–1965) kétségtelenül gyökeres fordulatot hozott a katolikus egyházban.⁵ Az egyháztanban is kiegészítette a politikai okokból 1870-ben félbeszakadt I. vaticanumot. Ez a zsinat a modern tévedésekkel szemben hozott határozatokat a hitről, továbbá *a pápai primátust és családokozhatatlanságot* dogmaként hirdette ki, de nem tudott tárgyalni például a püspöki kollegialitásról vagy ökumenikus kérdésekről.⁶

A *Lumen Gentium* (LG) kezdetű zsinati konstitúció hivatkozik Szent Ciprián meghatározására: „Az Egyház az Atya, a Fiú és a Szentlélek által egyesített népként jelentkezik.”⁷ A LG első fejezete (2., 3. és 4. pontok) – idézve az Újszövetség tanítását – kifejti az Egyház és az isteni személyek kapcsolatait; később még visszatér az Atya, a Fiú és a Szentlélek Egyházban való működésére. Az Újszövetségen kívül több hivatkozás is történik az egyházatyákra: Szent Cipriánon kívül Nagy Szent Gergely, Szent Ágoston, Alexandriai Szent Cirill, Szent Iréneusz stb. neve szerepel a jegyzetekben.

Világosan kivehető a *patrisztikus megújulás* eredményeinek felhasználása, és közvetve Henri de Lubac jezsuita teológus kutatásainak befolyása. Idézem a *Lumen Gentiumot* magyarázó H. de Lubac atyát,⁸ aki azt hangsúlyozza, hogy a zsinat nem volt „konzervatív” a szó pejoratív értelmében, amikor visszahajolt a patrisztikához, a hagyományhoz.

³ Idézi SESBOÜÉ 1990, 31. o. – VI. Pál beszédére hivatkozik a Nemzetközi Teológiai Bizottság 2000-es dokumentuma is: *Emlékezet és kiengesztelődés, Az Egyház és a múlt bibái*.

⁴ Ennek történetét lásd SESBOÜÉ 1990.

⁵ A zsinat egyháztanához lásd tanulmányomat: SZABÓ 2002.

⁶ Az Unitatis reintegratio kezdetű ökumenikus dekrétumról lásd KRÁNITZ–HAFENSCHER 2002.

⁷ Szent Ciprián: De Oratione Dominica 23, PL 4, 553.

⁸ *A Lumen Gentium konstitúció és az egyházatyák*. In: SZABÓ 1972, 141. o. – A zsinati egyháztanról és H. de Lubac zsinati szerepléséről bővebben lásd: SZABÓ 2014, 259–331. o. Itt érintem az ökumenikus szempontokat is. Mostani cikkem első felében Lubac-monográfiámat követem, további hivatkozások ott találhatóak.

„A *Lumen Gentium* egyháztani tanítása nem egy fontos pontban, ahelyett, hogy »konzerválná« (mereven megőrizné), teljesen felborítja egy olyan teológiai iskola tegnapi nézeteit, amely néha a hivatalos egyházi álláspont képviselőjének hitte magát. De ezt a »forradalmi« változást a zsinat úgy hajtja végre, hogy újra felfedeztetni velünk, vagy határozottan vallja a Hagymányon alapuló tétéleket. Ebben az esetben is, mint annyi más ponton – mint VI. Pál hangsúlyozta – »a Zsinat által akart reform nem az Egyház jelenlegi életének felforgatásában, sem a lényeges elemeket őrző, tiszteletreméltó hagyományokkal való szakításban áll, hanem inkább ezeknek a tradícióknak az elismerése: meg akarja tisztítani e tradíciókat mindattól, ami esetleges és fogyatékos bennük, hogy még jobban érvényre juttassa igazságukat és termékenységüket.« (VI. Pál a zsinat 2. ülészakát megnyitó beszédében.) Egészen biztos – fűzi hozzá H. de Lubac –, hogy a *Lumen Gentium* közzétett szövege – szellemében és betűjében – sokkal inkább megfelel az egyházatyák tanításának, mint a szöveg (eredeti) tervezete.”

Az 1964. november 21-én közzétett *Lumen Gentium* minden bizonnyal a legfontosabb zsinati okmány; VI. Pál „monumentálisnak” nevezte. Több mint négy év intenzív munkát igényelt, míg az eredeti tervezettől eljutottak a végleges szövegig. A konstitúciótervezetet az Előkészítő Teológiai Bizottságnak kellett kidolgoznia, amelynek elnöke (az „őskonzervatív”) Ottaviani bíboros, a Szent Officium prefektusa lett. Titkárává a jezsuita P. Trompot nevezték ki, aki jelentős szerepet játszott XII. Pius 1943-ban megjelent *Mystici Corporis* kezdetű enciklikájának kidolgozásában. Nem részletezhetem itt a tervezet megvitatását és átdolgozásait a különböző bizottságokban és titkárságokban. *Csak egyetlen fontos mozzanatot említek. Már a zsinat kezdetén egyes csoportok új tervezetet javasoltak, amely – többek között – igyekezett megfelelni XXIII. János pápa eredeti óhajának, ti. hogy a zsinat keresse az egységet az elszakadt keresztény testvérekkel.*

Erre utalt vissza a később megfogalmazott ökumenikus dekrétum (*Unitatis redintegratio* = UR) bevezető mondata: „Az egység helyreállításának szorgalmazása az összes keresztények között az egyik fő célja a II. vatikáni egyetemes és szent zsinatnak.” Míg a polemikus hangvételt tükröző *első szkéma* az Egyházzól csak az elszakadt egyházak hiányosságaira figyelt, a zsinati atyák jó része (a „haladók”) a pozitív valóság, a közös keresztény örökség értékei felé fordította figyelmét: ugyanaz a hitvallás, egyes közös szentségek, a Krisztus által akart hierarchia bizonyos elemei... Ilyen és hasonló javaslatok, módosítások eredménye lett a *Lumen Gentium* tervezetének alapos átdolgozása.

VI. Pál pápa a zsinat második ülészakát megnyitó, már idézett beszédében arra buzdította az atyákat, hogy *teljesebben határozzák meg az Egyház fogalmát, dogmatikailag tisztázzák Krisztus helytartója (a pápa) és a püspökök viszonyát, továbbá jelöljék ki a papok, szerzetesek és világiak helyét az Egyházban.* VI. Pál iránymutatása, majd első, *Ecclesiam suam* kezdetű dialógusenciklikája jelentősen befolyásolta az Egyházzól szóló okmány átdolgozását. Igen vitatott volt a *pápai primátus* és a *püspöki kollegialitás* viszonyának meghatározása. Ebben a kérdésben ütközött a haladó és a konzervatív zsinati atyák (teológusok) álláspontja. Végül 1964. szeptember 16. és október 29. között az atyák, kis többséggel, bizonyos módosításokat kérve szavaztak az okmány nyolc fejezetéről. A *Lumen Gentium* végleges szövegét 1964. november 21-én szavazták meg.

A zsinat történetének figyelői arról beszélnek, hogy az első és a második ülészak között „kopernikuszi fordulat” következett be. Ennek egyik magyarázata egyes haladó zsinati atyák és szakteológusaik befolyása.

Az új szkéma úgy mutatta be az Egyházat, mint *misztériumot* és mint *összentséget/alapszentséget (Ursakrament)*. Ez elsősorban a német teológusok hatásának köszönhető: Dom Casel, Romano Guardini, Otto Semmelroth, Karl Rahner és Joseph Ratzinger egyháztani kutatásainak.

A misztérium (‘titok’) fogalmat Dom Casel bencés és iskolája vezette be az újabb teológiába, és pedig a pogány

vallásokban is fellelhető ún. *Kultmysterium* hatására. Valójában a misztérium szó már az Ószövetségben is szerepel. Az Újszövetségben a *μυστήριον* szó mindig mély teológiai jelentést hordoz. A „titok” például akkor fordul elő, amikor Jézus példabeszédeinek értelmét kutatják a tanítványok. Jézus válasza: „*Ti be vagytok avatva az Isten országa titkába, a kívülállóknak azonban mindent példabeszédekben mondok el...*” (Mk 4,11) Szent Pál leveleiben kibontja a *μυστήριον* jelentéseit, a szövegösszefüggések szerint. A régóta elrejtett és most kinyilatkoztatott misztérium nem más, mint *maga Krisztus*. Ezért írja Szent Ágoston: „Non est aliud Dei mysterium, nisi Christus.” „Nincs más misztérium, mint Krisztus.”⁹

A püspökszentelésre és a püspöki kollegialitásra vonatkozó nézeteknél a franciák kutatásai említendők: Dom Botte, Pater Lécuyer. A keresztények egységét és a világiak szerepét Yves Congar OP hangsúlyozta már a zsinat előtt és alatta. Annak idején P. Congar így jellemezte a kérdéses „kopernikuszi fordulatot”:

„A túlnyomóan jogi felfogást felváltotta a kegyelem ontológiai primátusa, a rendszer elsőbbségét a keresztény emberi személy állítása, a tekintély struktúráit az Isten népe; jobban elismerték a római monarchia mellett a püspökök egyetemes kollégiumának helyét, a helyi szervezeteket, továbbá az Ecclesia-gyülekezet eszméjét, vagyis azt, hogy az Egyház (szeretet)közösség.”¹⁰

Az Egyház kettős arca

A *Lumen Gentium* fontos, sokat vitatott 8. pontja „az Egyház látható és kegyelmi valóságának” viszonyáról szól. A zsinat a megtestesült Ige misztériumának analógiájára beszél *isteni és emberi* arculatról: a látható szervezet szolgál a tetet éltető Szentléleknek az egyházi test növekedésére. Olvassuk a zsinati szöveget:

„Az egyetlen közvetítő, Krisztus szent Egyházát – a hit, a remény és a szeretet közösségét – ezen a földön látható szervezetenként alapította és tartja fenn szüntelen, s általa árasztja mindenkire az igazságot és a kegyelmet. De a hierarchikus szervezettel ellátott társaságot és Krisztus misztikus testét, a látható gyülekezetet és a kegyelmi közösséget, a földi egyházat és a mennyei javakban bővelkedő egyházat nem szabad két valóságnak tekintenünk, hanem emberi és isteni elemekből álló, egy összetett valóságot alkotnak. Ezért nem közönséges analógia alapján a megtestesült Ige misztériumához hasonlít. Amint ugyanis az isteni Igének a fölvetett természet mint az üdvösség Vele elválaszthatatlanul egyesült élő szerve szolgál, ugyanígy szolgál az Egyház társadalmi szerkezete az őt éltető léleknek, Krisztus Lelkének a test növekedésére (vö. Ef 4,16).”

A zsinati konstitúciónak ez a 8. pontja az Efezusi levélen kívül kétszer hivatkozik a jegyzetekben XIII. Leó *Satis cognitum* kezdetű és XII. Pius *Mystici corporis* kezdetű körlevelére. A zsinati atyák attól a tévedéstől akartak óvni, amely szétválasztja az egyetlen isteni-emberi valóságot, miként ezt az első századokban a krisztológiai eretnekségek tették Krisztus istenemberi valóságával. Már XIII. Leó figyelmeztetett: veszélyes tévedésben vannak, akik a saját fantáziájuk szerint alakítják egyházképüket, és az egyházat teljesen rejtettnek, láthatatlannak képzelik, de tévednek azok is, akik az egyházat kizárólag emberi intézménynek, látható szervezettel, jogi renddel, szertartásokkal ellátott

⁹ Augustinus, Epist, 187, II, 34.

¹⁰ Yves Congar OP 1975 decemberében a *La Croix* című katolikus napilapnak adott interjújában.

szociológiai valóságnak tekintik. XII. Pius is és most a II. vatikáni zsinat is megismételte a figyelmeztetést, hiszen napjainkban is tapasztalható az az irányzat, amely úgy oldja fel az egyház paradoxonát, hogy mellőzi vagy tagadja akár az isteni, akár az emberi oldalt.

Ismeretes, hogy a *katolikus és protestáns egyházfogalom* ezen a ponton eltér. Pázmány Péter a reformátorokkal vitatkozva részletesen kifejti, jórészt a trentói zsinatot követve, hogy az Egyház láthatatlan (kegyelmi) és ugyanakkor látható közösség.¹¹

A reformátorok a lelki, pneumatikus, láthatatlan egyházat hangsúlyozták, és a látható szervezetet lebecsülték vagy elvetették. Az újabb időkben – részben az ökumenikus párbeszéd hatására – kezd módosulni ez a szemlélet. Az Újszövetségben semmi sem sugallja a (kizárólag) láthatatlan egyház eszméjét. Nem redukáljuk Krisztus (titokzatos)¹² testét a római egyház kereteire, de nem is oldjuk fel ezt az Egyházat valamiféle teljesen „misztikus” testben. Valljuk azt, hogy az Egyház titokzatosan túlmutat a saját láthatósága határain, és hogy – mintegy lényegénél fogva – mindig önmagán túlra utal. Igaz, az első zsinati szkémán érezhető volt az az egyoldalú szemlélet, amely az Egyházat szinte kizárólag hierarchikusan szervezett közösségnek, jogi intézménynek tekintette, homályban hagyva a dinamikus kegyelmi közösséget, amelyet a feltámadt Krisztus Lelke éltet. Ez az egyháztan csaknem „hierarchialógia” volt. A zsinat viszont hangsúlyozta: az Egyház „a hit, a remény és a szeretet közössége”, amelyet Krisztus Lelke éltet. Továbbá: az Egyház „Krisztusban mintegy szentsége (szakramentuma), vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének”.¹³

„Ecclesia semper reformanda”

Hisszük tehát a szent Egyházat, amely a Szentlélek műve. Hisszük a látható társaságot és a misztikus valóságot, valljuk az emberi és az isteni arculat különbözőségét és egységét. Ez a hit óv meg bennünket az „egyházteni monofizitizmustól”, amely az Egyházban levő emberi elemeket tagadja vagy mintegy isteníti. *Csak így lehet beszélni az Egyház bűneiről és az állandóan sürgető megújulásról, reformokról.*

Láttuk, hogy a zsinat átvette az Egyház = Krisztus teste páli allegóriát: az egyházi testet a fő élteti, a hívők közösségének megszentelője a feltámadt Krisztus Lelke, a Szentlélek. Ezért állítja a zsinat, hogy az Egyház szent. Amint a *Hiszkegyben* valljuk: egy, szent, katolikus, apostoli. De a Megtestesülés analógiája csak bizonyos mértékig alkalmazható az Egyházra. Mert a fő, Krisztus bűn nélkül való, mert az emberi természet az istenivel tökéletesen egyesült a második isteni személyben. Az egyházi test a fő kegyelméből részesedik, de tagjai bűnös emberek. A konstitúció (LG 8) hangsúlyozza: „Krisztus »szent, ártatlan, szeplőtelen« (Zsid 7,26) – »bűnt nem ismert« (2Kor 5,21), azért jött, hogy a nép bűneit engesztelje ki (vö. Zsid 2,17) – a bűnösöket is magába foglaló Egyház viszont egyszerre szent és mindig megtisztulásra szorul, ezért szüntelenül a bűnbánat és a megtisztulás útját járja.”

¹¹ Pázmány egyháztanáról és a reformátorokkal folytatott párbeszédéről lásd monográfiámat: SZABÓ 2012, 199–257. o. Itt rávilágítok a harcos hitvitázó kevéssé ismert „ökumenizmusára” is.

¹² A „corpus mysticum” a középkorban az eucharisziát jelölte; a „misztikus” jelző az újkor elején tevődött át az egyházi testre. Erről lásd Lubac1944, in: SZABÓ 2014, 266–270. o.

¹³ Mindezt H. de LUBAC bőven kifejti az Egyházról tárgyaló könyveiben: *Catholicisme* (1938), *Méditation sur l'Église* (1953), *La Foi chrétienne* (1969). Vö. SZABÓ 1972, 88. o. Lásd még fentebb idézett Lubac-monográfiám VIII. fejezetét: SZABÓ 2014, 259–331. o.

A patrisztikus hagyomány az Egyházat kegyelmi és látható valóságnak tekintette: Krisztus testének (Szent Pál nyomán), amelyet a Feltámadott Lelke éltet. Test tehát, vagyis látható is a papság által bemutatott szentségek révén. Isteni, láthatatlan kegyelmi valóság, ugyanakkor látható, szociális közösség is. Az egyházatyák kora folytatódik nyugaton egészen a 11. századig: főleg égi misztériumokhoz kapcsolódó valóságnak tekintették (például Szent Ciprián).

Szent Ágoston teológiájában erősen kidolgozott az Egyház mint Krisztus szeplőtelen jegyese (Ef 5,26) hasonlat. Az atyák alapvető gondolata szerint az Egyház szent, bár tagjai bűnösök. A kérdés égetően aktuális lesz Ágostonnál a donatista válság idején, amikor azt hangsúlyozzák, hogy a szentségek hatékonyságát nem befolyásolja a kiszolgáltatók bűnössége.

De ahogyan a külső, látható szervezet kifejlődött, szaporodtak a kritikák.¹⁴ Yves Congar az *Igazi és hamis reform az Egyházban* című monográfiájában kifejti: az egyházatyák, sőt az első skolasztikusok még nem dolgoztak ki tulajdonképpen egyháztant, minthogy megelégedtek azzal, amit Krisztusról, a hívek közössége szentségeiről beszéltek. Csak a 13. század végétől figyeltek jobban magára a látható egyházra, főleg annak egyre jobban kiterjedő (evilági) hatalmára.

A kritikák rendkívül felerősödtek a *reformáció idején*: hiányosságok, történelmi hibák, bűnök, az egyháziak és a pápák botránysos élete stb. Congar szerint „a 16. században, amikor a lutheri robbanás felfakasztotta az elégedetlenség régóta érlelődő kelését”, az egyház vezetői (például VI. Adorján pápa) kénytelenek voltak elismerni az Egyház alapos reformjának sürgető szükségét.¹⁵

Congar könyve harmadik részében közelebbről a *reformációval és a protestantizmussal* foglalkozik. Az Egyházban korábban is voltak reformtörekvések, például a 13. században, de az erkölcsöket akarták megreformálni, nem a tant, a hagyomány által továbbadott hitet. A 16. században Luther és más reformátorok már az Egyház életét és struktúráját is meg akarják reformálni. Kétségtelen, jegyzi meg CONGAR (1969, 325. o.), hogy kezdetben lelkipásztori szándék, a lelkek szükséglete vezette őket: „Felszabadítani a lelkiismereteket, békét adni nekik, vigasztalást, bizalmat Jézus Krisztusban, az üdvösség bizonyosságát: mindez gyakran visszatér Luthernél és Kálvinnál.” Az is kétségtelen, hogy ki akarják javítani a visszaéléseket. Bár nem túlságosan érdekelték őket a sajátosan morális visszaélések. Kálvin leszögezi, hogy a morális vétkek nem szolgálnak elég okot ahhoz, hogy másik egyházat alapítsanak. Luther is kevésbé foglalkozik kora egyházának erkölcsi hanyatlásával, sőt a saját életének rendezetlenségével sem.¹⁶

Luther és Kálvin főleg azokat a visszaéléseket bírálják, amelyek a lelkipásztori funkciót érintik: a papok nem látják el eléggé a hívek lelki szükségleteit, túlságosan az evilági ügyekkel foglalkoznak, saját hasznukat keresik. A reformátorok egyaránt bírálják a prédikációkat, és hogy a püspökök nem gondoskodnak ezek megjavításáról. Luther reformprogramjában szerepelnek még: a búcsúk, a gyónás, az ereklyék, a misemondások, a cölibátus, az áldozás gyakorlata, a monasztikus élet, Mária és a szentek tisztelete (uo. 325–326. o.). Luther azonban nem elégedett meg

¹⁴ A következőkhöz: CONGAR 1969, 63–124. o.

¹⁵ VI. Adorján pápa mehökkentő jellemzését tanulmányom elején idéztem. Itt: CONGAR 1969, 84. o. 55. jegyzet: Adrien VI: Instructions au nonce Chierigati (1522). In: Pastor: Gech. der Pápste. 4. köt. 2. 93. o.

¹⁶ CONGAR 1969, 325. o. 10. jegyzet. K. Höll művére hivatkozva hozzáfűzi: Luther ismerte saját élete gyöngeségeit, amelyeket nem kell eltúlozni. Hozzátehetjük: az utóbbi félévszázad Luther-képe (a katolikusoknál is) lényegesen különbözik a hitviták idejének, így Pázmány Péter egyes vitairatainak egyoldalúan sötétre festett Luther-képétől. Érdekes, hogy Kálvinnál általában nagyobb tisztelettel beszél.

az Egyház életének, az erkölcsöknek a megreformálásával, hanem átment a hit és az Egyház struktúrájának reformjához, a *hitújítás*hoz (uo. 328–329. o.).

Congar bőszéges hivatkozással a hagyományosan negatív Luther-képet igyekszik árnyalni az ökumenizmus szellemében (uo. 351–352. o.). Luther elfogadja, hogy a hithez kapcsolódóan vannak bizonyos látható jelek, amelyek az Egyház struktúráját adják: keresztség, az oltár szentsége, evangélium. Ott, ahol van keresztség és evangélium, senki sem vonhatja kétségbe, hogy vannak szentek. Másutt több ilyen jelet sorol fel.¹⁷ Luther elismeri, hogy ezek a jelek materiálisan megtalálhatók a pápának alávetett Egyházban: ez az Egyház büszkélkedik azzal, hogy van Szentírása, keresztsége, (oltári)szentsége. Még azt is hozzáfűzi, hogy birtokolja Péter és Pál apostolok székét. Luther hangsúlyozza: ami a jeleket és a külső közösséget illeti, a pápa Egyházának semmi sem hiányzik. De mindazok, akik Ábrahám nevét viselik, nem azok valóságosan. A jelek, a kommunió külső kerete csak a hittől kapják igazságukat, amely lényegében a kegyelem általi megigazulás igazsága. Az igazi Egyház aszerint különbözik a nem igazítól, hogy ismeri Istent és Krisztust, vagy nem ismeri. Márpedig – mondja Luther – a pápa nem hisz Krisztusban és nem szereti őt, bár ezt állítja, mert helyettesítette a Krisztus kegyelmében való hitet a jó cselekedetek kötelezettségével.¹⁸

Luther tehát egy idő után prófétának csapott fel, az Egyház, Isten népe ellen írt és beszélt, és reformokat sürgetett. Igazi egyháztant nem dolgozott ki. Az élet aztán helyettesítette a szöveget. Luther magatartásával és választásával a katolikus Egyházon kívülre került, amely Egyház elvetette őt.

A Kálvin művét ökumenikus szellemben újraértékelő Gánóczy Sándor *Kálvin és a pápaság* című tanulmányában¹⁹ rámutat: Kálvin elismerte, hogy évszázadokig megmaradt a pápaság evangéliumi szelleme, amely tanításban és testvéri szeretetben nyilatkozott meg. Akkor nem volt nehéz a római püspökben Péter utódját látni, még ha mindez nem is egy világosan meghatározott jogi primátusra alapult. Kezdetben nem jogi vagy intézményes, hanem hit- és erkölcsbeli tekintélye volt döntő; ami Kálvin szerint gyakorlatilag Nagy Szent Gergely koráig (540–604) észlelhető. Nagy Szent Gergely Kálvin „kedvenc pápája”, igen nagy tisztelettel idézi. A gergelyi modell alapján törekedett az egyház reformjára. A 7. századtól „romlásnak indult” a pápaság: ez csaknem ezer évig tartott: egészen VI. Sándorig, a háborúskodós II. Gyuláig és X. Leóig, aki Luther Mártont kiközösítette. Kálvin ezeknek legalább két főbűnt rótt fel: elvilágiasodásukat és a püspöki kollegialitás lábbal tiprását. A fő botrány abban áll, hogy a pápa a középkor óta önmagát teszi meg Krisztus „helytartójává”, bár egyáltalán nem követi Krisztus Péterre vonatkozó parancsait. A szakadék az ideál és a valóság között akkora, hogy – Kálvin szerint – joggal lehet a pápát „antikrisztusnak nevezni”.²⁰

Szent és bűnös Egyház?

A II. vatikáni zsinat az Egyház *bűnös tagjairól* beszél. De mondhatjuk-e azt, hogy a szent *Egyház maga* bűnös? Egyes értelmezők szerint a zsinati szöveg *többet állít*, mint azt, hogy tagjai bűnösök. Ez a hagyományos tanítás. Husz János és John Wycliffe tévedéseivel szemben a konstanzi zsinat (1414–1418) definiálta, hogy a bűnösök

¹⁷ *Von den Konziliis*, 628–643. o.

¹⁸ A protestáns és a katolikus megigazulástant összeveti és kiegyensúlyozottan értékeli, lásd SZABÓ 2012, 237–251. o.

¹⁹ GÁNÓCZY 2009, 137–147. o. Pázmány Péter a megigazulásról a Kalauz XII. könyvében, lásd SZABÓ 2012, 237. kk.

²⁰ *Vö. Institutio*, 7, 25.

az Egyház igazi tagjai maradnak, mintegy elvetve az első századok eretnekségeit (a montanizmust és a donatizmust), valamint a 12. századi katarok (tiszták) tévedését. Az egyházatyák a középkorig nemcsak az Egyház bűnös tagjairól beszéltek (ez a tanítás a trentói zsinat utáni skolasztikus teológiában vált klasszikussá), hanem szerintük *a tagok bűne kihat magára az Egyház természetére is*. A II. vatikáni zsinat is arról a *bűnös közösségről* beszél, amely az Egyházat alkotja, tehát az *ecclesia semper reformanda* helyes elvéről van szó.

Meg kell említenünk Stephan László eisenstadti püspök zsinati felszólalását: „A bűn Isten szent Egyházában.” Szakértők szerint ennek a felszólalásnak köszönhető, hogy a *Lumen Gentium* 8. pontjába belekerült a most elemzett szakasz. Karl Rahnerrel megjegyezhetjük, hogy a zsinat nem tárgyalta kielégítő módon a kényes témát. Több zsinati atya látta a probléma fontosságát ökumenikus szempontból, de teológiailag nem mélyítették el az „Egyház bűne” kérdését.

Karl Rahner és Yves Congar alaposabban tárgyalták a témát. Túllépve a zsinati szövegen röviden vázolom a két teológus nézetét.

Karl Rahner (1904–1984) jezsuita zsinati teológus szerint az LG 8. pontja nem fogalmazott elég radikálisan: elkerülte a „bűnös Egyház” kifejezést, de azért szövege mögött (más pontokat is figyelembe véve) fellelhetjük azt a gondolatot, hogy az *Egyházat magát „megsebzik”* tagjainak bűnei (RAHNER 1965a; 1965b). Erre valaki azt válaszolhatja, hogy az Egyház „sebe” formálisan abban áll, hogy a bűnök következményei társadalmilag, nyilvánosan kihatnak az Egyházra, de maga az Egyház nem alanya tagjai bűneinek. A szöveg azonban többet mond, amikor kifejezetten azt állítja, hogy az Egyház megtisztulásra szorul (*semper purificanda*), és hogy szüntelenül a bűnbánatnak és a megújulásnak útját járja (*paenitentiam et renovationem continuo prosequitur*). A *Lumen Gentium* 9. pontjában pedig ezt olvassuk: Isten kegyelme megerősíti, hogy a Szentlélek hatására „állandóan megújuljon” (*seipsam renovare non desinat*). Karl Rahner ehhez hozzáfűzi: mindez legalább az *erkölcsi* megújulást feltételezi és sürgeti, minthogy az Egyház így lesz és marad az Úr hűséges jegyese. De az Egyház nem lehet ennek az önmagát megtisztító megújulásnak az alanya, ha előzőleg nem volt a bűn és a bűnbánat alanya. Az Egyház itt is, miként másutt a konstitúcióban, a földön vándorló Egyházat jelenti, amely bűnösöket is magában foglal, és ezért állandó megtisztulásra szorul. Kétségtelen, hogy az Egyház szent, mert feje, Krisztus szent, és a Feltámadott Lelke életeti, serkenti, hogy bűnbánatot tartson, a Szentlélek megszenteli. De az is igaz, hogy a földi Egyház szentsége még nem teljes (*vera sanctitas, licet imperfecta, Lumen Gentium* 48).

Karl Rahnernél, miként Congarnál, az üdvösségtörténetben a *már* és a *még nem* dialektikája domborodik ki. Karl Rahner a nehézségekre a teljes megoldást a következőképpen keresi: Jézus Krisztus megtestesülése, keresztthalála és megdicsőülése által *már most* létezik az eszkatologikus (végső) állapot. Az Egyház, Krisztus teste részesedik a fő dicsőségében, ezért igazi, de *még tökéletlen* szentséget birtokol. Ez azt jelenti, hogy Jézus Krisztusban nemcsak az üdvösség *lehetősége* van adva a megváltott emberiség egészének, mindenekelőtt az Egyháznak, hanem azt is, hogy a ténylegesen győzedelmes kegyelem erejében az üdvösség már most megvalósulóban van, és ez meg is nyilatkozik. Istennek Krisztusban megnyilatkozó, a hit és a szentségek révén aktualizált (közvetített) győzedelmes kegyelme szenteli meg az Egyházat mint egészet és egyes tagjait.

Egyház és pápaság (Yves Congar)

Tanulmányom végén – befejezésül – éppen csak utalok az ökumenikus párbeszéd legalapvetőbb problémájára: az Egyház és a pápai primátus dogmájára és a péteri szolgálat újabb gyakorlatára.²¹

Luthertől és a reformátoroktól kezdve a legújabb időkig számtalan irányzat támadta vagy egyenesen visszautasította a pápaságot, a római pápa primátusát, egyetemes joghatóságát és csatlakozhatatlanságát. A reformátorok után a pápaságnak szembe kellett néznie a fejedelmi abszolutizmussal; a felvilágosodással megkezdődött racionalizmus (filozófiában), majd a közéletben a laicizmus és szekularizálódás; a jozefinizmus és a liberalizmus, utána a szocialista-marxista forradalmi mozgalmak mind az egyházellenes légkört fokozták.

Már 1859 óta egyre hevesebb támadás érte a pápák evilági hatalmát, 1870. szeptember 30-án pedig a piemontiak elfoglalták Rómát. Az éppen félbeszakadt I. vatikáni zsinat dogmaként hirdette ki a pápai primátust, a pápa egyetemes joghatóságát és tévedhetetlenségét: tévedhetetlen akkor, ha *hit és erkölcs kérdésében ünnepélyesen („ex cathedra”) nyilatkozik*, dogmát definiál (DH 3050–3075).

A „Péter utóda” kifejezés, Róma püspökére alkalmazva, visszautal az *egyház apostoliságára*. Ez az apostoliság nemcsak a történelemben, hanem a történelem által kristályosodott ki, ami azt jelenti, hogy ami benne „isteni jogú” (*jus divinum*), az konkrétan az emberi állapotok között létezik, *tehát relatív, tehát változhat*.

A II. vatikáni zsinat egyháztana jelentős változásokat hozott, a pápai primátus mellé állította, hangsúlyozta kiemelve a *püspöki kollegialitást*. Péter utóda, Róma püspöke mindenekelőtt *püspök a többi között*, az első, tagja a püspökök kollégiumának, és pedig felszentelése folytán az – a hit közösségében. De a kollégiumon belül Róma püspöke, mint Péter utóda, *különleges karizmát kap: a funkció (szerep) karizmáját*, amely az apostoli kollégiumban és az egyetemes egyházban birtokolt *péteri kiváltságok* örökösévé teszi őt. Felszenteltnek kell lennie a kollégium és az egyház közösségében. Jogi szempontból felsőbb és független, de *a hit közössége szempontjából függő*. Ez nagyon lényeges. Itt tehát a *szentségi rendben* mozgunk, amelyhez, úgy tűnik, az ortodox teológia ragaszkodik.

Congar nagyon helyeselte, hogy II. János Pál következetesen így jelölte magát: „Róma püspöke” és „egyetemes pásztor”. Ez utóbbi helyettesíthetné az egyetemes „jurisdikcióval”, joghatósággal rendelkezőt, anélkül, hogy azt kiiktatná, és előtérbe helyezhetné a lelki „hatalmat”: egyesíteni a testvéreket a hitvallásban és az Úr Jézus szeretetében.

Yves Congar eszmélődéseit követve örömmel állapíthatjuk meg, hogy *Ferenc pápa következetesen a „Róma püspöke” címet használja*.

A kereszténység jövője jórészt az ökumenizmustól, a Krisztus-hívók egységétől függ. Hogy milyen lesz ez a konkrét, látható egyházi egység, pontosan nem lehet meghatározni. Tény az, hogy az utóbbi pápák többször hangoztatták: *a katolikus egyház visszafordíthatatlanul elkötelezte magát az ökumenizmus útján*.

És a pápaság, *a péteri szolgálat mint a látható egység jele* a zsinat óta olyan képet kezd öltetni, amely nem az egység akadálya, hanem az egység közvetítője. A jövő egységben természetesen helyet kell hagyni a jogos pluralizmusnak, hiszen az igazi egység nem beolvaszt, hanem differenciál, megőrzi az egyes összetevők színes gazdagságát.

²¹ A következőkben főleg Yves Congar OP (1904–1995, 1994-től bíboros) kutatásaira (és közvetve az általa idézett bőséges irodalomra) hivatkozom: CONGAR 1994. A gyűjtőkötet első, 1983-as tanulmányában Congar *A pápa, Nyugat pátriárkája* címmel az ökumenizmus szempontjából egy igen jelentős történeti kérdéssel foglalkozik. Bőséges történeti dokumentációra támaszkodva relativizálja a pápaság abszolutisztikus felfogását, amely az I. vaticánumon érte el csúcspontját. Lásd teológiai tanulmányomat: SZABÓ 1993.

Ferenc pápa első megnyilatkozásai biztos reményt keltenek a hívő keresztények körében, hogy gyorsított lép-
tekkal haladunk előre az egység útján – a teremtő Lélek vezetésével.

Hivatkozott művek

- BROSSE, O. de la – LECLER, J. – HOLSTEIN, H. – LEFEBVRE, Ch. 1975. *Latran V et Trente*. 1. köt. Orante, Paris.
- CONGAR, Yves OP 1969. *Vraie et fausse réforme dans l'Église*. Cerf, Paris.
- CONGAR, Yves OP 1994. *Église et papauté. Regards historiques*. Cerf, Paris.
- GÁNÓCZY Sándor 2009. *Határon innen, határon túl. Teológiai párbeszéddek*. Szent István Társulat, Budapest.
- KRÁNITZ Mihály – HAFENSCHER Károly 2002. Unitatis Redintegratio. Határozat az ökumenizmusról (1964). In: Kránitz Mihály (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat dokumentumai negyven év távlatából. 1962–2002*. Szent István Társulat, Budapest. 135–159. o.
- LUBAC, Henri de 1938. *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme*. Cerf, Paris.
- LUBAC, Henri de 1953. *Méditation sur l'Église*. Aubier-Montaigne, Paris.
- LUBAC, Henri de 1969. *La Foi chrétienne. Essai sur la structure du Symbole des Apôtres*. Aubier, Paris.
- LUBAC, Henri de 1972. A „Lumen Gentium” konstitúció és az egyházatyák. In: Szabó Ferenc SJ: *Henri de Lubac az Egyházzól*. Róma.
- Nemzetközi Teológiai Bizottság 2000. Emlékezet és kiengesztelődés. Az Egyház és a múlt hibái. *Távlatok*, 48. sz. 179–189. o. Web: http://www.tavlatok.hu/49_elottiek/tavlatok48.htm. (Letöltés: 2016. december 1.)
- RAHNER, Karl 1965a. Kirche der Sünder. In: uő: *Schriften zur Theologie*. 6. köt. *Neuere Schriften*. Benziger Verlag, Einsiedeln. 301–320. o.
- RAHNER, Karl 1965b. Sündige Kirche nach den Dekreten des II. Vatikanischen Konzils. In: uő: *Schriften zur Theologie*. 6. köt. *Neuere Schriften*. Benziger Verlag, Einsiedeln. 321–345. o.
- SESBOÛÉ, Bernard SJ 1990. *Pour une théologie oecuménique*. Cerf, Paris.
- SZABÓ Ferenc SJ 1972. A Lumen Gentium konstitúció és az egyházatyák. In: uő: *Henri de Lubac az Egyházzól*. Magánkiadás, Róma. 141. o.
- SZABÓ Ferenc SJ 1993. A pápaság: akadály vagy remény az ökumenizmus útján? *Távlatok*, 2. évf. 1. (9.) sz. 24–32. o. Web: <http://www.tavlatok.hu/38elottiek/tavlatok09.htm>. (Megtekintés: 2016. december 1.)
- SZABÓ Ferenc SJ 2002. Lumen Gentium. Dogmatikai konstitúció az Egyházzól (1964). In: Kránitz Mihály (szerk.): *A II. Vatikáni zsinat dokumentumai negyven év távlatából. 1962–2002*. Szent István Társulat, Budapest. 91–115. o.
- SZABÓ Ferenc SJ 2012. *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*. JTMR–L'Harmattan, Budapest.
- SZABÓ Ferenc SJ 2014. *Krisztus fénye. Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe*. JTMR, Budapest. 259–331. o.

Szabó Ferenc S. J. (1931) jezsuita szerzetes, teológus, tanár, költő, publicista, rádióműsor-szerkesztő (a Vatikáni Rádió magyar műsorának egykori szerkesztője), a *Távlatok* című folyóirat főszerkesztője, a *Szív* című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. 1953-ban lépett be a jezsuita rendbe. Francia és magyar irodalmat tanult több egyetemen, rendi tanulmányait az eegenhoveni főiskolán végezte. 1966-ban teológiai doktorátust szerzett Párizsban az Institut Catholique-on. Irodalomtudományi, filozófiai és teológiai munkák fűződnek nevéhez. Tanított a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskolán.